

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.1.29>

ПРАВОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Гуменюк В.В.,

*аспірант кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Гуменюк В.В. Правові трансформації нотаріальної діяльності під впливом цифровізації.

Встановлено, що XXI століття характеризується трансформаційними змінами як суспільних сфер життя, так і правових засад під впливом глобалізації та цифровізації. Вказані процеси зачіпають всі суспільні сфери, а організація нотаріальної діяльності має змінюватися узгоджено із загальними тенденціями та відповідати сучасним потребам цивільного обороту. У процесі дослідження було виявлено тенденції у правових трансформаціях нотаріальної діяльності під впливом цифровізації.

Виявлено, що елементи змін у правовому регулюванні нотаріальної діяльності під впливом цифровізації помітні в Україні із кінця 90-х років XX століття. Так, 14 липня 1999 року було прийнято рішення визначити Міністерством юстиції державного підприємства, що буде здійснювати управління та адміністрування Єдиних реєстрів, а також інформаційно-комунікаційних та автоматизованих систем, яким стало ДП «Інформаційний центр». Вказане підприємство мало важливе значення у реформуванні та цифровізації нотаріату, оскільки безпосередньо управляло у різний час такими реєстрами, які поступово впроваджувалися в Україні.

Проаналізовано зміни у нотаріальній діяльності під впливом прийняття Законів України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про публічні електронні реєстри», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів», «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» та інші нормативно-правові акти. Важливим етапом у цифровізації послуг та отримання інформації, у тому числі про нотаріально посвідчені правочини та послуги стало запровадження цифрового порталу «Дія» та надання доступу громадянами до отримання інформації безпосередньо звідти.

Процес цифровізації триває і вагомим етапом стало запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, На разі, сфера нотаріальних послуг потребує покращення, у порівнянні із європейськими державами.

Ключові слова: нотаріат, цифровізація, єдині державні реєстри, нотаріальні послуги.

Gumenyuk V.V. Legal transformations of notarial activity under the influence of digitalization.

It has been established that the 21st century is characterized by transformational changes in both social spheres of life and legal principles under the influence of globalization and digitalization. These processes affect all social spheres, and the organization of notarial activity should change in accordance with general trends and meet the modern needs of civil turnover. In the process of research, trends in legal transformations of notarial activity under the influence of digitalization were identified.

It was revealed that elements of changes in the legal regulation of notarial activity under the influence of digitalization have been noticeable in Ukraine since the late 90s of the 20th century. Thus, on July 14, 1999, a decision was made to determine the Ministry of Justice of the state enterprise that will manage and administer the Unified Registers, as well as information and communication and automated systems, which became the State Enterprise «Information Center». The specified enterprise was of great importance in the reform and digitalization of notarial services, as it directly managed such registers, which were gradually introduced in Ukraine, at different times.

The changes in notarial activities under the influence of the adoption of the Laws of Ukraine “On Electronic Identification and Electronic Trust Services”, “On Electronic Documents and Electronic

Document Management”, “On Public Electronic Registers”, “On Information Protection in Information and Communication Systems”, the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine “Some Issues of Electronic Interaction of Electronic Information Resources”, “Issues of the Unified State Web Portal of Electronic Services and the Register of Administrative Services” and other regulatory legal acts were analyzed. An important stage in the digitalization of services and obtaining information, including on notarized transactions and services, was the introduction of the digital portal “Diya” and providing citizens with access to obtaining information directly from there.

The process of digitalization continues and a significant stage was the introduction of the Unified State Electronic System of e-notary services. Currently, the sphere of notary services needs improvement, compared to European countries.

Key words: notary, digitalization, unified state registers, notary services.

Постановка проблеми. XXI століття характеризується трансформаційними змінами як суспільних сфер життя, так і правових засад під впливом глобалізації та цифровізації. Вказані процеси зачіпають всі суспільні сфери, а організація нотаріальної діяльності має змінюватися узгоджено із загальними тенденціями та відповідати сучасним потребам цивільного обороту.

Метою дослідження є виявлення тенденцій у правових трансформаціях нотаріальної діяльності під впливом цифровізації.

Стан опрацювання проблематики. У правовій доктрині досліджено принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності (Ковальчук С.П.), адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності (Коломоєць Т.О., Федорова К.І.), нотаріальний процес (Долинська М.С.), реформування інституту нотаріату в сучасних умовах євроінтеграції (Денісяк Н.М.). При цьому питання цифровізації нотаріальної діяльності досліджено не достатньо.

Виклад основного матеріалу. Елементи змін у правовому регулюванні нотаріальної діяльності під впливом цифровізації помітні в Україні із кінця 90-х років XX століття. Так, 14 липня 1999 року було прийнято Постанову КМУ № 1272 «Деякі питання адміністрування Єдиних та Державних реєстрів, інформаційно-комунікаційних систем, держателем яких є Міністерство юстиції», якою було прийнято рішення визначити Міністерством юстиції державного підприємства, що буде здійснювати управління та адміністрування Єдиних реєстрів, а також інформаційно-комунікаційних та автоматизованих систем, яким стало ДП «Інформаційний центр» [1]. Вказане підприємство мало важливе значення у реформуванні та цифровізації нотаріату, оскільки безпосередньо управляло у різний час такими реєстрами, які поступово впроваджувалися в Україні: «Єдиним реєстром заборон відчуження об’єктів нерухомого майна»; «Єдиним реєстром спеціальних бланків нотаріальних документів»; «Спадковим реєстром»; «Єдиним реєстром довіреностей»; «Державним реєстром іпотек»; «Державним реєстром правочинів»; «Державним реєстром обтяжень рухомого майна», «Державний реєстр речових прав на нерухоме майно».

Одним із перших єдиних державних реєстрів, що має вагоме значення для здійснення нотаріальної діяльності, був Єдиний реєстр заборон відчуження об’єктів нерухомого майна, створений відповідно до наказу міністерства юстиції від 27 травня 1997 року [2]. Вказаним актом передбачалося створення «Єдиного реєстру для реєстрації заборон відчуження об’єктів нерухомого майна» задля покращення захисту майнових прав, централізованого збору даних про заборони відчужувати майно, накладені арешти. Також вносилися зміни до чинної на той час «Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України», затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 18 червня 1994 р., в якій було зобов’язано нотаріусів перед посвідченням договору про відчуження будь-якого нерухомого майна перевірити наявність заборон по відчуженню чи арештів по Єдиному реєстру для реєстрації заборон відчуження нерухомого майна, якою є комп’ютерна база даних, що створюється через автоматизовані комп’ютерні системи, складається із базових реєстрів реєстрації заборон. Якщо було виявлено заборону, допускалося посвідчення договору при наявності згоди кредитора та набувача, що на нього буде переведено борг. По графіку першими були створені єдині реєстри заборони у м. Києві, потім Харкові та Львові, Одесі та Херсоні, Дніпропетровську та Тернополі, у інших містах вже у 1998 році. Вказаний наказ діяв не довго і вже у 1999 році був замінений наказом № 31/5 [3].

На разі діє наказ міністерства юстиції від 14 грудня 2012 року, яким затверджено порядок використання даних одразу із чотирьох реєстрів – Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об’єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та

Державного реєстру обтяжень рухомого майна [4]. Вказаний акт відрізняється від попереднім посиленою увагою до потреби збереження та захисту даних, які містяться у реєстрах.

Важливе значення у впровадженні цифрових технологій щодо посвідчення правочинів відіграв Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», який запровадив Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, що вважається державною інформаційною системою, яка уможлиблює оброблення, зберігання, надання даних про всі зареєстровані права на нерухомість, а також накладені обтяження [5]. Для належного функціонування вказаного державного реєстру було прийнято окрему інструкцію, що чинна із рядом змін досі [6].

У 2004 році було прийнято «Тимчасовий порядок державної реєстрації іпотек», що втратив чинність з 1 січня 2013 року [7]. Вказаний акт був запровадив державний реєстр іпотек, що був єдиною комп'ютерною базою даних про обтяження та зміну умов обтяження нерухомого майна іпотекою, містив інформацію про всі відступлені права по іпотечному договору, їх передання, анулювання, видання дублікатів заставних. На відміну від інших державних реєстрів держателем цього було визнано не Міністерство юстиції України, а – Укрдержреєстр, адміністрування та технічний супровід покладено на ДП «Інформаційний центр». Вказаний порядок втратив чинність із прийняттям Постанови КМУ від 5 вересня 2012 року «Деякі питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [8].

Крім того, у 2004 році було запроваджено «Державний реєстр правочинів» та прийнято Інструкцію про його ведення [9]. Державний реєстр правочинів визнано єдиною комп'ютерною базою даних, що включає інформацію про правочини, які підлягають державній реєстрації, створює умови для її збереження, видання, захищає від будь-яких несанкціонованих впливів. Вказаний акт залишається чинним із останніми змінами, внесеними у 2007 році.

Важливим у цифровізації нотаріальної діяльності стало запровадження Державного реєстру обтяжень рухомого майна, затвердженого постановою КМУ від 5 липня 2004 року (з останніми змінами від 20 жовтня 2024 року, вказаний акт діє досі) [10]. Державний реєстр обтяжень рухомого майна є єдиною комп'ютерною базою даних, яка включає інформацію про появу, зміни та припинення будь-якого обтяження рухомого майна, звернення на нього стягнення, держателем якої є Мін'юст.

У 2011 році було запроваджено Спадковий реєстр, зокрема постановою КМУ від 11 травня було затверджено «Порядок державної реєстрації заповітів, спадкових договорів і заведених спадкових справ у Спадковому реєстрі», остання редакція вказаного акту відбулася 30 грудня 2023 року [11]. Спадковий реєстр – це інформаційно-комунікаційна система, яка на разі є частиною «Єдиної державної електронної системи е-нотаріату», що містить інформацію про всі посвідчені (прийняті на зберігання) заповіти, а також спадкові договори, відкриті спадкові справи, видані свідоцтва про право на спадщину. Держателем Спадкового реєстру є Мін'юст, адміністратором відповідне державне підприємство, що має технічно забезпечити не тільки формування, але і супроводження реєстру, надавати відповідний доступ нотаріусам, забезпечити як збереження, так і захист даних. До Спадкового реєстру повинні бути внесені усі заповіти, спадкові договори, які були посвідчені як нотаріусами, так і консульськими установами, іншими уповноваженими особами, відповідно до Цивільного кодексу України та Закону України «Про нотаріат», а також всі заведені спадкові справи.

Крім того, важливе значення у цифровізації нотаріату відіграли також Закони України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [12], «Про електронні документи та електронний документообіг» [13], «Про публічні електронні реєстри» [14], «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах» [15], постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів» [16], «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» [17] та інші нормативно-правові акти.

Важливим етапом у цифровізації послуг та отримання інформації, у тому числі про нотаріально посвідчені правочини та послуги стало запровадження цифрового порталу «Дія» та надання доступу громадянами до отримання інформації безпосередньо звідти. Наприклад, портал «Дія» дозволяє замовити довідку про відомості із Державного реєстру речових прав на нерухоме майно [18].

Водночас процес цифровізації триває і вагомим етапом стало запровадження Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, відповідну постанову Кабінет Міністрів України прийняв 29 грудня 2023 року, до якої вже у червні 2024 року вносилися зміни [19]. Важливим стало об'єднання державних реєстрів та створення Єдиної державної електронної системи е-нотаріату, що вва-

жається взаємозв'язаною сукупністю інформаційно-комунікаційних, інформаційних систем, що функціонують як єдина система у взаємодії із іншими інформаційними та інформаційно-комунікаційними системами, що мають на меті автоматизувати нотаріальну діяльність, а саме створити умови для збору, накопичення, оброблення, зберігання, захисту, обліку, пошуку і використання даних про нотаріальну діяльність, гарантування усієї можливої електронно-інформаційної взаємодії, внесення даних до державних єдиних реєстрів, які створені Міністерством і є складовими Системи е-нотаріату, а також забезпечити формування нотаріального (чи прирівняного до нього) документу із електронним ідентифікатором, гарантувати доступ як для фізичних, так і для юридичних осіб до інформації про кожну нотаріальну (чи прирівняну до неї) дію із збереженням нотаріальної таємниці.

Передбачено не тільки створення та забезпечення діяльності системи е-нотаріату, але і запроваджено електронний ідентифікатор (QR-код, тобто графічне зображення із унікальним номером, який присвоюється нотаріальному чи прирівняному до нього документу, що завантажується до Системи е-нотаріату, окрім документа, який викладений на спеціальному бланку), електронне робоче місце користувача (є складовою Системи е-нотаріату, через яку забезпечено доступ користувачам до складових Системи е-нотаріату задля пошуку відомостей, внесення даних, відправлення запитів, пошуку і отримання інформації з автоматизованих, інформаційних систем, реєстрів, кадастрів тощо, а також здійснення обмінів електронною інформацією, яка потрібна для нотаріальної діяльності, завантаження/ збереження сканованих копій нотаріальних чи прирівняних до них документів, створення проектів нотаріальних документів, їх готування до підписання).

Система е-нотаріату перебуває у власності держави у особі Міністерства, адмініструє систему відповідне державне підприємство. Передбачено, що система е-нотаріату буде доступна цілодобово весь тиждень без вихідних, окрім крайніх випадків, пов'язаних із оновленням чи технічними роботами.

Впровадження елементів е-нотаріату доволі еволюційно відбувається у різних зарубіжних державах. Наприклад, наводять вчені успішний досвід Франції, де відбулося зменшення паперових носіїв документів через надання дозволу їх посвідчувати електронно. Документ нотаріуса підписує на комп'ютері за допомогою цифрового підпису, який визнається оригіналом. Доволі поширеним став обмін цифровими документами для оформлення іпотек, депозитів, проведення платежів між сторонами договорів. Грузія запровадила також електронний реєстр нотаріальних дій, що містить ані про всі нотаріально посвідчені договори, а ще з 2010 року дозволено повідучати документи через відеозв'язок. Також відмінним є те, що у європейських державах нотаріальні електронні реєстри контролюють та ведуть професійні самоврядні організації [20].

Звіт за результатами «Порівняльного дослідження цифровізації нотаріату», оприлюднений у жовтні 2024 року показав, що Україна має доволі високі позиції щодо загалом цифровізації публічних послуг, перейшовши ще навіть 2022 року до досить високої групи по EGDІ (Індексу розвитку електронного уряду) із найнижчим показником доходу, у 2024 році вказаний показник було підтверджено, у тому числі через цифровий підпис «Дія Підпис». Проте, сфера нотаріальних послуг потребує покращення, у порівнянні із європейськими державами [21].

Висновки. Отож, новітній етап розвитку нотаріальної діяльності під впливом цифровізації розпочався із кінця 90-х років ХХ століття, і включає такі під етапи: 1) 1999 рік – 2012 рік, що характеризується першими актами у сфері запровадження єдиних державних реєстрів із елементами інформаційно-комунікаційного управління ними; 2) 2012 рік – 2022 р., період поступового реформування та централізації єдиних державних реєстрів, посилення контролю за захистом інформації при вчиненні нотаріальних дій; 3) із 2023 року – триває досі та передбачає впровадження системи е-нотаріату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Деякі питання адміністрування Єдиних та Державних реєстрів, інформаційно-комунікаційних систем, держателем яких є Міністерство юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.07.1999 № 1272. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-99-%D0%BF#Text>.
- Про затвердження Положення про Єдиний реєстр для реєстрації заборон відчуження об'єктів нерухомого майна: Наказ Міністерства юстиції України від 27.05.1997 № 41/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-97/ed19970527#Text>.

3. Про внесення змін і доповнень до нормативно-правових актів Міністерства та про затвердження Положення про Єдиний реєстр заборон відчуження об'єктів нерухомого майна: наказ Міністерства юстиції України; Положення від 09.06.1999 № 31/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0364-99/ed19990609#Text>.
4. Про затвердження Порядку використання даних Реєстру прав власності на нерухоме майно, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна, Державного реєстру іпотек та Державного реєстру обтяжень рухомого майна: наказ Міністерства юстиції України від 14.12.2012 № 1844/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2102-12#Text>.
5. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.
6. Про затвердження Інструкції про порядок ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна та заповнення заяв: наказ Міністерства юстиції України від 29.07.2004 № 73/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0942-04#Text>.
7. Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 № 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/410-2004-%D0%BF#Text>.
8. Деякі питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 05.09.2012 № 824. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/824-2012-%D0%BF#Text>.
9. Про затвердження Інструкції про ведення Державного реєстру правочинів: Наказ Міністерства юстиції України від 18.08.2004 № 86/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1022-04#Text>.
10. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру обтяжень рухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.07.2004 № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2004-%D0%BF#Text>.
11. Про затвердження Порядку державної реєстрації заповітів, спадкових договорів і заведених спадкових справ у Спадковому реєстрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2011 № 491. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2011-%D0%BF#Text>.
12. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
13. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.
14. Про публічні електронні реєстри: Закон України від 18.11.2021 № 1907-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1907-20#Text>.
15. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
16. Деякі питання електронної взаємодії електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 № 606. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/606-2016-%D0%BF#Text>.
17. Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1137. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>.
18. Інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно / Дія. URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/d0-b0-d1-81-d0-bf-d0-b5-d0-ba-d1-82-d0-b8-d1-80-d0-b5-d1-84-d0-be-d1-80-d0-bc-d1-83-d0-b2-d0-b0-d0-bd-d0-bd-d1-8f-d1-81-d0-bf-d1-96-d0-b2-d0-bf-d1-80-d0-b0-d1-86-d1-96-d0-bd-d0-be-d1-82-d0-b0/https://diia.gov.ua/services/informaciya-z-derzhavnogo-reyestru-rechovih-prav-na-neruhome-majno>.
19. Деякі питання функціонування Єдиної державної електронної системи е-нотаріату: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2023 № 1406. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1406-2023-%D0%BF#Text>.
20. Денисяк Н.М. Реформування інституту нотаріату в сучасних умовах євроінтеграції. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 547–551.
21. Порівняльне дослідження цифровізації нотаріату. URL: chrome-extension://efaidnbmnfnkceplnckkfdk/kaj/https://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/PORIVNYALNE_DOSLIDZHENNYA_TSYFROVIZATSII_NOTARIATU_finalne-1.pdf.